

ФІЛОСОФСЬКА КУЛЬТУРА У ВИМІРІ ІДЕНТИЧНОСТІ

В статті розглядається сутність філософської культури та її зв'язок з проблемою ідентичності. Розкривається зміст і структура філософської культури, її взаємозв'язки з філософською традицією. Проблема ідентичності аналізується в двох аспектах: збереження самоідентичності філософії та вплив філософської культури на становлення і конструювання національної ідентичності.

Ключові слова: філософія, філософська культура, філософська традиція, ідентичність.

Наконечная О.П. Философская культура в измерении идентичности.

В статье рассматривается сущность философской культуры в ее соотношении с проблемой идентичности. Раскрывается содержание и структура философской культуры, ее взаимосвязи с философской традицией. Проблема идентичности анализируется в двух аспектах: сохранение самоидентичности философии и влияния философской культуры на становление и конструирование национальной идентичности.

Ключевые слова: философия, философская культура, философская традиция, идентичность.

Динамічний розвиток сучасного суспільства у всіх сферах суспільного, культурного і духовного життя, суперечливе поєднання всеохопності глобалізаційних процесів та стійкої тенденції до самоідентичності, «конструювання» власної ідентичності робить актуальними будь-які дослідження в цій царині. Всі процеси, що відбуваються у світі, нерозривно пов'язані з людиною, її розумінням світу, самопізнанням, формуванням засадничих світоглядних установок, ставленням до цінностей у полі традиція – сучасність, модернізм – постмодернізм, загальнолюдське – національне – особистісне. Тому філософія, яка «професійно займається» світоглядною проблематикою, довершуючи аналіз наявних світоглядних форм, здатна

«перевершувати» світогляд, виявляючи і аналізуючи ті паростки нового, що розкривають свою життєвість у просторі історичності людського буття. В цих пошуках відповідей на актуальні інтелектуальні та практичні виклики сьогодення філософія опирається на власну традицію тлумачення проблем людського буття, свободи, моралі, взаємозв'язку теоретичного та практичного аспектів людської життєдіяльності, історії та повсякденності, і разом з тим наповнює конкретним змістом трансформацію філософського знання у його зануреності у простір сьогодення. В зв'язку з цим актуалізується концепт філософської культури.

Різні аспекти розгляду концепту філософської культури (історико-філософського: розуміння історії філософії як частини філософської культури і дослідження розвитку філософії як історії філософської культури; як прояв буття філософії в культурі; у зв'язку з філософською традицією та можливістю порівняння відмінних філософських традицій; розкриття національної своєрідності філософських ідей.) ми знаходимо у В.Горського, С.Кримського, В.Табачковського, Д.Чижевського, В.Біблера, М.Мамардашвілі, Л.Столовича, Е. ван дер Зверде, Т.Закидальського, В.Зеньковського.

Проблема ідентичності як філософська проблема не є об'єктом дослідження даної статті, вона аналізується в двох аспектах: місце філософської культури у збереженні самоідентичності філософії та вплив філософської культури на становлення і конструювання національної ідентичності.

Філософія і культура виступають як взаємодоповнюючі, потребуючи одна одну в організації людського буття, міжкультурного діалогу. Тож засадничим у розгляді проблеми є твердження про неможливість осмислення філософії поза аналізом культури, культурного плюралізму, оскільки філософія пронизує культуру, вміщаючи багатоманітність світоглядних дискурсів і є своєрідним духовним ядром культури, квінтесенцією тих питань, які хвилюють людей.

Філософська культура існує в перетині, ризоматичних зв'язках філософії з наукою, політикою, мораллю, релігією, мистецтвом, соціальними та історичними процесами, виявляючи особливості взаємозв'язків теорії і

практики, культуро творчих процесів, формування світоглядних парадигм, при цьому вона не зводиться, не розчиняється в інших формах людської культури, “вона є вона сама”.

Філософська культура виявляє реальне буття філософії в просторово-часовому континуумі культури, в духовному житті суспільства і людини. Філософська культура – це сукупність всіх умов і передумов становлення, вираження і розвитку філософського мислення, а також рівень потреб у філософському знанні, його продукування і поширення.

Предметне розгортання філософської культури здійснюється через існування інститутів, бібліотек, перекладів, через систему доступності філософських ідей та можливості філософських дискусій, через існування традиції і ставлення до неї; через визначення місця філософії та механізмів її функціонування в суспільстві; взаємозв'язки з іншими типами духовності. Тобто у здійсненні філософської культури доцільно виділяти фактологічну (сукупність доступних ідей, творів та система їх поширення) та процесуальну (потреба і можливість їх сприйняття і функціонування у житті індивіда і суспільства) складові та їх взаємозв'язок. Саме цей взаємозв'язок і конкретизує буття філософської культури, її духовну природу – потребу у здійсненні, сприймаючи ту духовну напругу, що нею задається.[5,с.137].

Заслуговує на увагу і позиція філософів, які дискутують щодо розділення філософії на континентальну та аналітичну, представлену досить системно Саймоном Крічлі [4]. І хоча може видатися, що це спір про терміни, та, насправді, це підхід до філософії, історії філософії через врахування культурних відмінностей, які мають як ментальний, так і загальнокультурний характер, що включає соціальні, історичні, політичні аспекти. Така методологія дозволяє підняти цілу низку питань, які стосуються буття філософії в культурі та її історичних, теоретичних і методологічних проблем, зокрема подолання розриву між знанням і мудрістю, між раціонально-аналітичною і романтично-екзистенціальною традицією, між теоретичним осягненням і практичним наближенням до життя. «Я хотів би запропонувати вам картину культурної

ідентичності, – пише С.Крічлі, – в формі процесів деідентифікації, де своє та чуже нерозривно взаємопов'язані, але все ж таки відмінні одне від одного. На моїй картинці своє та чуже зустрічаються, спілкуються...створюють нові союзи, нові родини та структури спорідненості, нові культурні утворення...»[4, с.10]. Однак, досить важливим в процесі взаємодії з іншим визначити свою самототожність через формування власної самосвідомості зі ствердженням власної ідентичності.

Багатогранність концепту філософської культури виявляється у наступних контекстах: культура – філософська культура, національна культура з її історією та особливостями – філософська культура, ідентичність – філософська культура, індивідуальна та суспільна емансипація – філософська культура, професійне самовиявлення філософії – філософська культура, філософська традиція – філософська культура. Розкриття цих контекстів у їх глибині і цілокупності дають новий поштовх до трансформації філософського знання і людського життєтворення у всіх сферах буття. Засадничою для розвитку філософської культури є, безсумнівно, філософська традиція, що включає в себе сукупність умов, які «забезпечують іманентний розвиток філософії, необхідний зв'язок філософських вчень одне з одним, зв'язок категоріальної та методологічних складових філософії як єдність філософських устремлінь»[5,с.139]. Філософська традиція нерозривно пов'язана з життєвістю філософії, збереженням можливості висловлювати і утримувати думку, бути почутим і прийнятим, підтримувати над часовий діалог: поєднуючи минуле, теперішнє і майбутнє через спів присутність голосів різних мислителів у пошуку відповідей сучасників на вічні питання людського буття.

Одна з цікавих, глибоких і наскрізних проблем, що виявляє прагнення повніше розкрити сутність філософії, природу філософського знання – це проблема філософської ідентичності як такої, яка виявляє реальне буття філософії, її непересічну роль у бутті культури і людини, незважаючи на різні спроби впродовж історії заборон і боротьби з філософськими ідеями. На нашу думку, філософська ідентичність може бути розглянута через призму основних

рис філософування як втілення процесуальності філософського знання, оскільки в них розкривається істинна сутність філософського знання, що тісно пов'язує його з людським буттям, духовними потребами людей, способами її “запитливості” до буття, відваги “шукати опору в собі” через пробудження, наповнення смислами власне людського духу. До цих рис слід віднести проблемність, діалогічність, мудрісний потенціал, утримування поля свободи людини, трансцендування, творчість, єдність і багатоманітність філософських систем. Саме багатоманітність буття і людського життя є відправною точкою філософії. І тому запитання: як почати думати, щоб зберегти світ як дім людини, щоб не прогаяти власну присутність в світі, пов'язує вічні питання про долю і відповідальність, бо сприяють розкриттю мудрісного потенціалу і поліфонічності людського буття. «Людина як би постійно народжується на двох рівнях: на рівні скінченого через прилучення до норм і принципів, законів, правил, канонів, що виступають як форми об'єктивації духу в його становленні, через самовизначення людської душі до діяльності, поступальності, комунікації; і на рівні переживання нескінченного як потяг до незнаного, трансцендентного».[6,с.21]. Тож трансцендування є тією рисою, яка здатна прояснити сутність філософування, завдяки його важливості для формування особистої ідентичності через утримання “горизонтів значущості” життєвого світу людини. Так філософія стає вагомою для існування культури і самої людини, розгортання її здатності до саморозвитку, через ті змістові конотації, на які надихає творчість філософів (як розгортання власних прозрінь у буття (А.Бергсон), ті відкриття, які здатна зробити людина про себе і для себе, звертаючись до неї. Тож основною рисою філософської культури є здатність до створення умов для свободи філософського мислення, що виражає поліфонічність буття філософії. «Філософувати не можна, не виробивши в собі здатності почути іншу думку»[1,с.154], – слушно відмічає В.Горський. Вважаємо, що «найкращі умови для розвитку філософського мислення створює та філософська культура, яка одночасно реалізує багатоголосся філософських позицій та течій, сприяючи діалогу різних культур»[5,с.137].

Для того, щоб показати деякі імплікації, що випливають з цієї думки та мають значення для її розвитку наведемо декілька різних підходів.

Заслуговує на увагу позиція Ч.Тейлора, зокрема розкрита у його праці «Етика автентичності», в якій автор осмислює такі “хвороби” сучасності як втрату смислів, нівелювання моральних горизонтів; експансію інструментального мислення і втрату індивідуальної свободи через призму уявлень про особисту автентичність та формування “культури автентичності”. «Розглянемо, що ми розуміємо під «ідентичністю». Це «хто ми», «звідки ми є». Власне, це підґрунтя, на якому наші смаки й бажання, думки і прагнення набувають смислу»[7,с.34]. Зауважимо, що автор вживає поняття “автентичність” та “ідентичність” як синоніми, що на нашу думку не зовсім вірно, оскільки ідентичність виявляє сутнісну сторону людського буття, тоді як автентичність – рівень особистісного прилучення до сутнісних вимірів, досягнення істинності через індивідуальні сенсожиттєві пошуки. Однак, в рамках даної статті ми не будемо звертатись до поглибленої аргументації щодо їх розмежування і взаємозв’язків. Слушно наголошуючи на діалогічному характері набуття ідентичності (індивідуальне самоствердження і визнання іншими), Ч.Тейлор стверджує важливість і необхідність “горизонтів значущості” як істинних орієнтирів ціннісного вибору, в межах якого надає переваги моральному ідеалу автентичності.

З інших позицій, Р.Рорті у межах прагматистської програми деструкції метафізики, стверджує, що сучасна Пост - Філософська культура, звільняючись від метафізичної віри у можливість досягнення первісних непохитних основ, розгортається як багатовікова відкрита, багатоголоса “розмова” людства, яка ніколи не завершується. Тож наступні покоління матимуть змогу по-новому переосмислювати Платона, Аристотеля, Декарта, Канта, Гегеля, Вітгенштейна, Ніцше і Гайдеггера без нав’язування якогось наперед визначеного тлумачення. Незважаючи на неоднозначність ставлення до позиції Р.Рорті в цілому, все ж вважаємо слушною думку про відкритість філософської традиції до різноманітних тлумачень, що виявляє критичну

сутність філософування, універсальність якої виявляється у рішучості не приймати на віру жодної готової думки, жодної традиції.

При цьому не варто відкидати розуміння філософської традиції в контексті ціннісних орієнтирів, заданих нею, через різні аргументи, висловлені у творчості та життєдіяльності філософів. Шлях знаходження себе – дуже складний у всі часи, однак філософська традиція дозволяє кожному створити власне коло доброзичливості, підтримки, знаходячи потрібні аргументи у змаганні за своє самовизначення на перехрестях сучасної культурної багатоманітності, задаючи і утримуючи “горизонти значущості” як орієнтири смислотворення та зв’язку між людьми.

Тематизація філософських проблем невід’ємна від особливостей людського долучення до буття і самовизначення в ньому, значне місце в якому займає і репрезентація національного духу, вплив національного менталітету на способи пізнання і самопізнання. При цьому філософія, завдяки своїй здатності довершувати і перевершувати пануючий світогляд, прийняту картину світу, «виявляється спроможною не лише здійснювати функцію самопізнання культури, а й виконувати роль засобу самокритики культури, усвідомлення нею власної обмеженості»[1,с.147].

В рамках філософської культури виражається національна своєрідність філософських ідей як у трансляції культурних особливостей, «матриці» культури, так і в потребі пізнання екзистенціалів національного духу, а також і його загальнолюдського потенціалу: вкладу у розв’язання вселюдських завдань. Національною філософською культурою слід вважати певний протяжний у часі масив філософських ідей і вибудованих на їх підставі знань, породжених у контексті національного життя конкретного народу і відповідних до його загальних життєвих і культурних орієнтацій, що беруть участь у творенні національної інтелектуальної традиції та певним чином впливають на зміст національного життя. Слушною є думка Т.Закидальського: «Кожна національна філософія – унікальна, але не тому, що вона має якісь неповторні якості або їх неповторний комплекс, а просто тому, що вона твір унікальної нації, краю,

доби»[2,с.96]. Однак це не заперечує можливості і, навіть, необхідності виявляти, аналізувати національні особливості в рамках філософської культури, історико-філософської думки. Так, фундатор наукового історико-філософського українознавства Д.Чижевський дає поштовх до дослідження та дискусії стосовно цієї проблеми, виділяючи наступні риси української філософської думки: емоціоналізм та «філософія серця», «нахил до духовного усамітнення та визнання великої цінності за окремою особою» в етиці, «мир між людьми та мир людини з Богом», «ідеал гармонії внутрішньої», «релігійне забарвлення»[8,с.187].

Слушною для методологічного аналізу філософії і філософської культури в контексті національної ідентичності видається наступна позиція Д.Чижевського: «Переважно три моменти характеризують особливості філософії даної національності – 1. Форма вияву філософічних думок, 2.метода філософічного дослідження, 3. будова системи філософії, «архітектоніка», зокрема становище і роль в системі тих або інших цінностей» [9,с.98].

Важливим для розуміння особливостей української філософської культури є положення С.Кримського про софійність вітчизняної мислительної традиції як установлення знаково-символічного ладу буття, що укорінений у ментальності української культури. “Софійність позначає буття, що запліднене потенційним словом” [3,с.23], що визначає мудрість самого життя, осяяного благодаттю. Розглядаючи різні конфігурації території буття і їхній вплив на духовний досвід нації, тематизацію її менталітету та становлення особистості, філософ аналізує три фундаментальні архетипи “Дім – Поле – Храм”, як такі, що виявляють взаємозв’язок людини і природи (втілення “ноосферного передчуття українців”), сприяють формуванню “духовного розуму” (відсутність гострого розриву між інтелектом та почуттями, між духом та тілом, вірою та раціональною сферою) та кардіоцентризму (“посилання на серце як джерело індивідуальності та моралі”)[3,с.297]. Архетипічним для українського менталітету, національного духу, – вважає С.Кримський, – також був ідеал свободи, що проходить крізь увесь масив української історії, при цьому

“істотного значення набуло моральне розуміння свободи” (як честь та гідність людини) [3,с.296]. Важливість такого філософсько-культурологічного дослідження і узагальнення суттєво впливає як на реалізацію потреби у самоусвідомленні самоідентичності світогляду українців, так і на українську філософію, змістовне конституювання нею ціннісно-смыслового універсуму та розвиток типів запитального дискурсу.

Серед важливих проблем дослідження філософської культури у вимірі ідентичності як самої філософії, так і національної самобутності, самоусвідомлення українців слід виділити історико-філософські розвідки від філософських ідей в культурі Київської Русі до спадщини професорів Києво-Могилянської Академії, від Г.Сковороди до П.Юркевича, від ідей, розроблених на теренах України до що дозволяло виділяти особливості української філософської думки, з одного боку, та взаємодії вітчизняної філософії із західноєвропейською філософією як в активному діалозі зі своїми сучасниками в різні історичні епохи, так і в небайдужості до західноєвропейської філософії в цілому, з іншого.

1.Горський В.С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія). – Філософські нариси./В.С.Горський – К., Центр практичної філософії. – 236с.
2.Закидальський Тарас Досліди в діаспорі над історією вкраїнської філософії/ Закидальський Тарас //Філософська і соціологічна думка. – 1993 –№4– С.89-100. 3.Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії/ Кримський С.Б. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008 – 367с. 4.Крічлі Саймон Вступ до континентальної філософії. К.: Тов. “Стилос”, 2008 – 151с. 5..Наконечна О.П. Концепт філософської культури у контексті самовизначення української і російської філософії/О.П.Наконечна //Російська філософія: історія, методологія, життя. Вісник товариства російської філософії при українському філософському фонді. Вип.10.Київ, 2011. С.135-141 6.Наконечна О.П. Філософія як смислотворення життєвого світу людини./О.П.Наконечна //Научное издание. Сборник научных трудов Sworld. - Вып.4. Том 35.Философия и филология. Искусствоведение, архитектура и строительство. Иваново,2013. С.18-24 7.Тейлор Ч. Етика автентичності /Т.Чарльз /Пер. з англ.. – Вид. друге. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2013.– 128с.8.Чижевський Д.Українська філософія/ Д.Чижевський //Українська культура: Лекції за ред. Дмитра Антоновича/ Упор. С.В.Ульяновська; Вст. ст. І.М.Дзюби; Перед. слово М.Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – 592 с. («Пам’ятки історичної думки

України»). – С.167-189 9.Чижевський Д. Філософія і національність/
Д.Чижевський //Філософська і соціологічна думка. – 1990 –№10– С.94-101.

Наконечна О.П. Філософська культура у вимірі ідентичності // Наукові записки: Серія «Філософія» – Острог: вид-во Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип.17. – С.56-61.